

16-bob. ILASHISH MUFTALARI VA ORALIQ BIRIKMALAR

1-§. Kuch uzatish qismlarining asosiy mexanizmlari

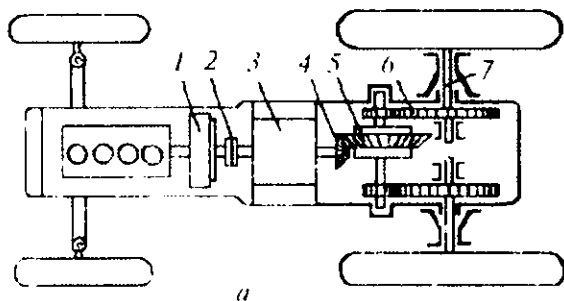
Traktor yoki avtomobilning kuch uzatish qismlari (transmissiyasi) motorning quvvatini yetakchi g'ildiraklarga yoki yetakchi yulduzchalarga uzatadi va ularning burovchi momentini o'zgartiradi, ya'ni harakat tezligining o'zgartirilishi hisobiga tortish kuchini o'zgartiradi, shuningdek, harakat yo'nalishini o'zgartirishga (oldinga va ketinga yurgizishga) imkon beradi. Quvvat olish vali va harakat uzatish shkivi ham ko'pincha kuch uzatish qismlari orqali aylantiriladi. Traktorning kuch uzatish qismi (16.1-rasm) ilashish muftasi (1), oraliq birikma (2), uzatmalar qutisi (3), asosiy uzatma (4), differensial (5) (g'ildirakli traktorlarda) yoki boshqarish muftalari (8) (o'rnatilishi zanjirli traktorlarda) va oxirgi uzatma (6) dan iborat. Harakat oxirgi uzatmalardan yarim o'qlar (7) orqali g'ildiraklarga yoki yetakchi yulduzchalar (9) ga uzatiladi.

Avtomobilning kuch uzatish qismi (16.2-rasm, a) ilashish muftasi (1), uzatmalar qutisi (2), kardani uzatma (3), asosiy uzatma (4), differensial (5) va yarim o'q (6) lardan iborat. Harakat yarim o'qlardan g'ildiraklar (7) ga uzatiladi.

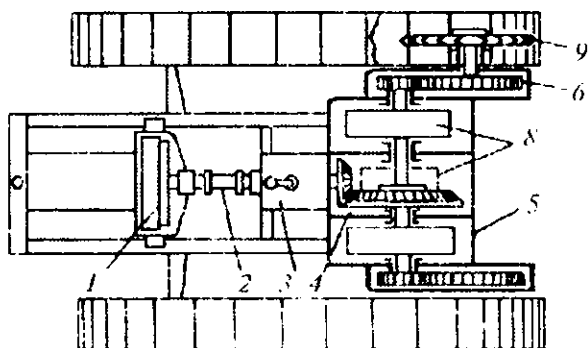
Agar avtomobil yoki traktorning oldingi g'ildiraklari ham yetakchi qilib ishlangan bo'lsa (16.2-rasm, b), uzatmalar qutisidan keyin harakat tarqatish qutisi (8) o'rnatilib, undan harakat ketingi g'ildiraklarga qanday uzatilsa, oldingi g'ildiraklarga ham shunday uzatiladi. Oldingi g'ildiraklar yaxlit o'qda o'rnatilmasdan, yarim o'qlar (9) ga mahkamlanadi. Transmissiyaning asosiy uzatma va differensial (yoki boshqarish muftalari) joylashtirilgan qismi traktor yoki avtomobilning *ketingi ko'prigi* deyiladi.

2-§. Ilashish muftasining tuzilishi va ishlash prinsipi

Ilashish muftasi motor tirsakli valining aylanma harakatini transmissiyaning valiga uzatadi, uzatmalarni almashtirib qo'shishda, traktor yoki avtomobilni tormozlashda va to'xtatishda motorni uzatmalar

a

16.1-rasm. Traktor kuch uzatish qismlarining sxemalari:

a — g'ildirakli; *b* — o'rmaiovechi zanjirli traktorlar

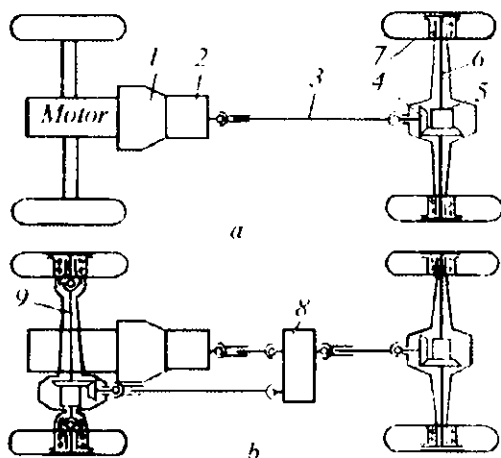
1 — ilashish muftasi; 2 — oraliq birkma; 3 — uzatmalar qutisi;

4 — asosiy uzatma; 5 — differensial; 6 — oxirgi uzatma; 7 — yarim o'q;

8 — boshqarish muftasi; 9 — yetakchi yulduzcha

qutisidan tezda ajratadi hamda traktor va avtomobilni o'rnidan asta qo'zg'atib yurgizishga imkon beradi. Transmissiya qismlarining, ma'on tezlanib harakat qilishi ularning yeyilishini kamaytiradi va suyuqlik saqlaydi.

Barcha traktorlarda va ko'pchilik avtomobillarda ishqalanish kuchi hisobiga ishlaydigan friksion ilashish muftalari ba'zan esa gidravlik muftalar qo'llaniladi. Ilashish muftasi yetakchi va yetaklanuvchi qism, siquvchi qism va boshqarish mexanizmidan iborat. Muftaning yetakchi qismini motorning tirsakli valiga birlashtirilgan bo'lib, yetaklanuvchi qismi uzatmalar qutisining valiga birlashtirilgan bo'ladi. Muftaning yetakchi

16.2-rasm. Avtomobillar kuch uzatish qismining sxemasi:

- a* — ketingi g'ildiraklari yetakchi, *b* — barcha g'ildiragi yetakchi avtomobillar;
 1 — ilashish muftasi; 2 — uzatmalar qutisi; 3 — kardan uzatma;
 4 — asosiy uzatma; 5 — differensial; 6 — yarim o'q; 7 — g'ildirak;
 8 — tarqatish qutisi; 9 — oldingi yarim o'q

va yetaklanuvchi qismi bir-biriga siqilsa, mufta qo'shiladi, ular o'rtasida ishqalanish kuchi paydo bo'lib, harakat uzatiladi, bir-biridan uzoqlashtirilsa, mufta ajraladi, harakat uzatish to'xtaydi.

Quruq yoki moyli, bir diskli, ikki diskli yoki ko'p diskli, muttasil qo'shilgan yoki muvaqqat qo'shilgan va kombinatsiyalangan ilashish muftalari bo'ladi.

Quruq ilashish muftasi eng ko'p tarqalgan, chunki ishqalanuvchi sirti kichik bo'lgani holda, katta kuchni uzata oladi, oddiy tuzilgan, ravon qo'shishga va tez ajratishga imkon beradi. Disklar sirtiga friksion qoplama o'rnatiladi, u ancha tez yeyiladi, shu sababli muftani tez-tez rostdab turishga to'g'ri keladi.

Moyli ilashish muftalarida friksion qoplama bo'lmaydi, ular po'lat disklardan iborat. Yetarli darajada ravon qo'shilib ishlaydi, ammo katta kuchni uzatish uchun ishqalanish sirti katta bo'lishi lozim. Bu mufta yaxshi ajralmaydi va ancha murakkab tuzilgan (traktorlarning yurguzib yuborish motorlarida qo'llaniladi).

Ilashish muftasining ishqalanuvchi sirtlarini oshirish uchun ular ko'p diskli qilinadi. Bir diskli muftaning ikkita ishqalanuvchi sirti

bo'ladi. Ko'p diskli quruq muftalar o'rnatilgan zanjirli traktorlarning boshqarish muftalari sifatida qo'llaniladi.

Muftani ajratish va ajralgan holda saqlash uchun tashqaridan kuch ta'sir etishi shart bo'lgan mufta **muttasil qo'shilgan mufta** deyiladi. Ajratish yoki qo'shish uchun tashqaridan kuch ta'sir etishi shart bo'lib, o'zicha ajralgan holda turadigan mufta **muvaqqat qo'shilgan mufta** deyiladi.

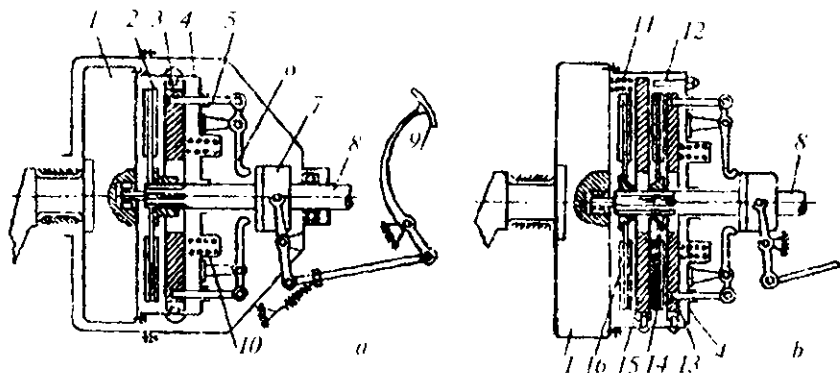
Bir diskli ilashish muftasi (16.3-rasm, a). Motor maxovigi (1) ga boltlar bilan mahkamlangan g'ilof (4) ichidagi siquvchi disk (3) va maxovikning o'zi muftaning yetakchi qismi, maxovik bilan siquvchi disk o'rtasida joylashtirilgan po'lat disk (2) esa yetaklanuvchi qismidir. Yetaklanuvchi diskning ikki tomoniga qoplama o'rnatilgan bo'lib, u ilashish muftasining vali (8) ga o'tqazilgan. Bu valdan harakat uzatmalar qutisiga uzatiladi.

Muftaning korpusi bilan siquvchi diski orasidagi stakanchalarga siqilgan prujina (10) lar joylashtirilib, yetaklanuvchi diskni, siquvchi disk va maxovik orasida siqadi. Surilma mufta (7) siquvchi diskning qaytarish barmog'i (5) va ajratuvchi richaglar (6) ga ta'sir etib, pedal (9) vositasida boshqariladi.

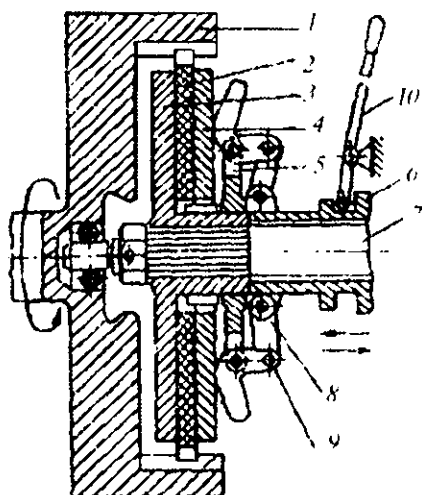
Muftani ajratish uchun pedalni bosib prujinalar (10) ni qo'shimcha ravishda qisish, ya'ni yetakchi va yetaklanuvchi disklarni bir-biridan uzoqlashtirish kerak. Bunda yetaklanuvchi disk va u o'tqazilgan val aylanishdan to'xtaydi. Pedal bo'shatilsa, prujinalar kerilib, yetakchi va yetaklanuvchi disklar bir-biriga qisiladi, ya'ni mufta yana qo'shiladi.

Muftaning ravon qo'shilishi uchun pedalni asta-sekin bo'shatish kerak. Ajratuvchi richaglar (6) ning ichki uchlari bilan surilma mufta (7) orasida ma'lum tirqish bo'lishi lozim. Bu tirqishning qiymati pedaldan harakat uzatadigan tortqining uzunligini o'zgartirib roslanadi.

Ikki diskli muttasil qo'shilgan ilashish muftasining bir diskli muftaga nisbatan ishqalanish sirti ortib, u ko'proq quvvat uzata oladi. Bunday mufta (16.3-rasm, b) g'ilof (4) orqali maxovik (1) ga birlashtirilgan ikkita yetakchi disk (13 va 15), muftaning vali (8) ga o'rnatilgan ikkita yetaklanuvchi disk (14 va 16) dan iborat. Ilashish muftasi qo'shilganda disklar g'ilof bilan yetakchi disk (13) orasiga qo'yilgan prujinalar ta'sirida bir-biriga siqilib, maxovikning aylanma harakatini muftaning valiga uzatadi. Pedalni bosib ilashish muftasi ajratilsa, prujina (11) o'rta yetakchi disk (15) ni roslash bolti (12) ga qadar itaradi. Bunda yetakchi va yetaklanuvchi disklar bir-biriga siqilmaydi va mufta ajraladi.

16.3-rasm. Muftasiz qo'shilgan ilashish muftasining sxemalari:
a — bir diskli; *b* — ikki diskli; 1 — maxovik; 2, 14 va 16 — yetaklanuvchi disk;
 3 — siquvchi disk; 4 — g'ilof; 5 — qaytarish barmog'i; 6 — ajratuvchi richag;
 7 — surilma mufta; 8 — mufta vali; 9 — pedal; 10 va 11 — prujina;
 12 — rostlash bolti; 13 va 15 — yetakchi disk

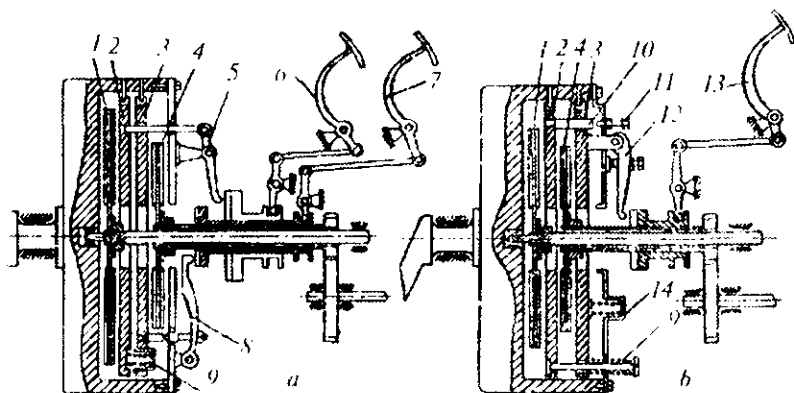

16.4-rasm. Muvaqqat qo'shilgan ilashish muftasining sxemasi:
 1 — maxovik; 2 — yetakchi disk; 3 — tirak disk; 4 — siquvchi disk;
 5 — krestovina; 6 — chetlatgich; 7 — mufta vali; 8 — boltoq;
 9 — kulachok; 10 — richag

Muvaqqat qo'shilgan ilashish muftasining (16.4-rasm) yetakchi disk (2) tishli gardish yoki rezina qoplangan matodan yasalgan egiluvchan plankalar vositasida maxovik (1) ga biriktirilgan. Yetakchi disk ikkita yetaklanuvchi disk orasida siqiladi. Oldingi yetaklanuvchi tirak disk (3) ilashish muftasining vali (7) ga qo'zg'almaydigan qilib mahkamlangan. Ketingi siquvchi disk (4) mufta valining shlitsalarida yoki oldingi disk gupehagida surila oladi. Disklar quloqchali krestovina (5), boldoq (8), siquvchi kulachoklar (9) dan iborat bo'lgan qo'shish va ajratish mexanizmi bilan siqiladi.

Bu mexanizm ajratkich (6) ni suradigan richag (10) bilan boshqariladi. Richag itarib qo'yilsa, mufta ajratilganicha turaveradi va o'z holicha qo'shilmaydi. Bu mufta krestovina (5) ni burib rostlanadi. Muftani qo'shish uchun richagni tortib burish kerak. Bunday mufta traktorga qishloq xo'jalik mashinalarini tirkash va zarur bo'lganda tez to'xtatish uchun qulaydir, ammo muftaning siquvchi mexanizmi ravon qo'shilmaydi va uni tez-tez rostlab turish kerak, shuning uchun bunday mufta kam qo'llaniladi.

Motordan transmissiya mexanizmlariga va quvvat olish valiga mustaqil harakat uzatish uchun **kombinatsiyalangan ilashish muftalari** (16.5-rasm, a) qo'llaniladi. Kombinatsiyalangan ilashish muftasi mustaqil ishlaydigan ikkita muftadan iborat bo'lib, ularning har qaysisi

16.5-rasm. Kombinatsiyalangan ilashish muftalarining sxemasi:

a - ikkita pedal bilan boshqariladigan; b - bitta pedal bilan boshqariladigan; 1 va 4 - yetaklanuvchi disklar; 2 va 3 - yetakchi disklar; 5 va 8 - ajratuvchi richag; 6, 7 va 13 - pedal; 9 - umumiy prujina; 10 - shlitli; 11 - rostlash bolti; 12 - richag; 14 - prujina

alohida pedal (6 va 7) yoki ikkalasi umumiy bitta pedal (13) bilan boshqariladi.

Har ikkala ilashish muftasining o'ziga xos yetakchi (2 va 3) hamda yetaklanuvchi (1 va 4) disklari bor bo'lib, umumiy prujinalar (9) bilan bir-birlariga siqiladi. Disk (1) asosiy ilashish muftasining yetaklanuvchi diski bo'lib, u o'rnatilgan valdan harakat transmissiya mexanizmlariga uzatiladi. Harakat yetaklanuvchi disk (4) o'rnatilgan ichi kovak valdan quvvat olish valiga uzatiladi.

Ilashish muftalari ayrim pedallar bilan boshqarilganda pedal (6) ajratuvchi richaglar (5) ga ta'sir etib, asosiy muftani boshqaradi. Pedal (7) ajratuvchi richaglar (8) ga ta'sir etib, quvvat olish valining muftasini boshqaradi.

Bir pedal bilan boshqariladigan kombinatsiyalangan ilashish muftasining (16.5-rasm, b) pedali (13) bosilganda, dastlab richaglar (12), yetakchi disklar (2 va 3) ni yetaklanuvchi disk (4) bilan birga ketinga (o'ngga) suradi. Bunda prujinalar (14 va 9) siqiladi, asosiy ilashish muftasi ajraladi, chunki yetaklanuvchi disk (1) bo'shatiladi va traktor to'xtaydi. Pedal ko'proq bosilganda oldingi yetakchi diskning shtifti (10) rostlash bolti (11) ga tiraladi. Bunda prujinalar (9 va 14) yana ham siqiladi. Endi disk (3) ketinga surilib, quvvat olish valining yetaklanuvchi diski (4) siquvchi disklar orasida siqilmaydi, ikkinchi mufta ham ajraladi va quvvat olish valiga harakat uzatilmaydi.

Ilashish muftasining tormozchasi. Uzatmalarni almashtirib qo'shishda ilashish muftasining yetaklanuvchi qismi aylanishda davom etsa, shesternalar tishi bir-biriga uriladi. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun ko'pchilik traktorlarda ilashish muftasini ajratganda yetaklanuvchi qismini tez to'xtatadigan maxsus tormozcha o'rnatiladi.

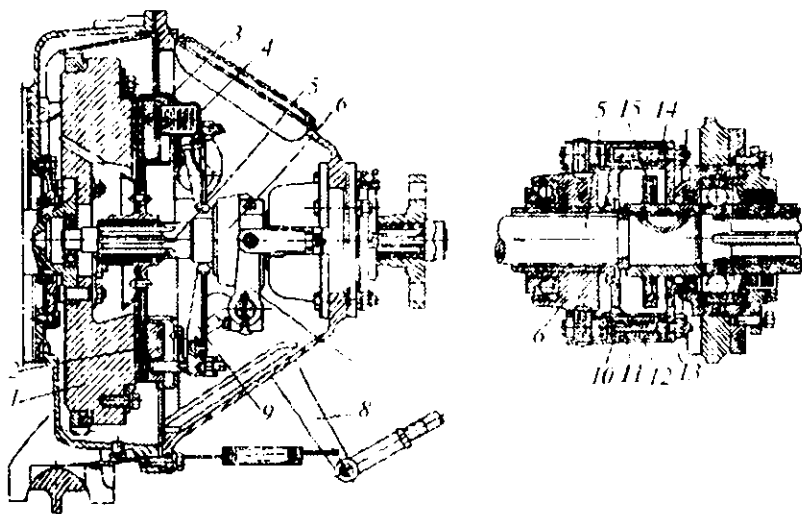
Tormozcha ko'pincha muftaning aylanuvchi valiga mahkamlangan friksion qoplamali flanes va mufta ajratilganda shu flanesga tiraladigan harakatlanmaydigan sirtidan iborat. Ba'zi muftalarda tormozcha shkiv va kolodkadan iborat bo'lib, mufta ajratilganda kolodkali lentalar shkivga qisiladi. Ilashish muftasi tormozchasining tuzilishi quyida tasvirlangan.

Muttasil qo'shilgan ilashish muftasining tuzilishini o'rganish maqsadida $\Delta T-75$ traktori ilashish muftasini ko'rib o'tamiz. Bu traktorga quruq, bir diskli, tormozchali, pedal bilan boshqariladigan muttasil qo'shilgan friksion mufta o'rnatilgan.

Muftaning (16.6-rasm) tirsakli val bilan birga aylanadigan yetakchi qismi maxovik (1) va siquvchi disk (3) dan iborat. Siquvchi disk

maxovikka boltlar bilan mahkamlangan g'ilofga o'rnatilgan. Maxovik bilan siquvchi disk o'rtasiga o'rnatilgan yetaklanuvchi disk (2) va shu disk o'rnatilgan mufta vali (5) muftaning yetaklanuvchi qismidir. Pedal bo'shatilganda yetaklanuvchi disk maxovik bilan siquvchi disk orasida siqiladi, bunda muftaning yetaklanuvchi qismi maxovik bilan birga aylanadi.

Muftaning ajratish mexanizmi pedal, tortqi, richag (8), vilka (7), ajratuvchi mufta (6) va uchta ajratuvchi richag (9) dan iborat. Pedal bosilganda ajratuvchi mufta (6) ajratuvchi richaglar (9) ning ichki uchini bosadi, richag o'z o'qi atrofida burilib, uning tashqi uchi siquvchi disk (3) ni yetaklanuvchi diskdan uzoqlashtiradi. Bunda g'ilofdagi stakanlarga siqilgan holda o'rnatilgan o'n ikkita prujina (4) yana ham siqiladi. Mufta ajratilganda yetaklanuvchi disk va shu disk o'rnatilgan val aylanmaydi.

16.6-rasm. Bir diskli muftasil qo'shilgan ilashish muftasi (JIT-75):

1 — maxovik; 2 — yetaklanuvchi disk; 3 — siquvchi disk; 4 va 10 — prujina; 5 — mufta vali; 6 — ajratuvchi mufta; 7 — vilka; 8 — richag; 9 — ajratuvchi richag; 11 — bolt; 12 — stakan; 13 — disk; 14 — qoplama; 15 — gupchak

Muftaning tormozchasi disk (13) va mufta valiga o'rnatilgan gupchak (15) dan iborat. Gupchakning flanesiga raybesti qoplama (14) qoplangan. Mufta qo'shulganda tormoz diskini flanesga tegmaydi. Disk

(13) stakan (12), prujina (10) va boltiar (11) orqali ajratuvchi mufta (6) ga birlashtirilgan. Ilashish muftasi ajratilganda tormozning diski flanesning qoplamasi (14) ga tirilib ishqalanishi natijasida muftaning yetaklanuvchi qismi tez to'xtaydi. Mufta valining oldingi uchi tirsakli val o'yig'idagi sharikli podshipnikda turadi. Ilashish muftasi qo'shilganda ajratuvchi richaglari (9) ning uchlari ajratuvchi mufta (6) ning podshipnigidan baravar uzoqlikda turadi, ular orasida 3,5 — 4,5 mm tirqish bo'lishi kerak.

Ilashish muftasi disklarining diametrini va prujinalarining siqish kuchini oshirmasdan turib, kattaroq burovchi moment uzata olishi uchun 3 va 4 t sinf traktorlarda ikki diski ilashish muftalari qo'llaniladi. Misol tariqasida DT-75 traktori ilashish muftasining tuzilishi va ishlashini bayon etamiz.

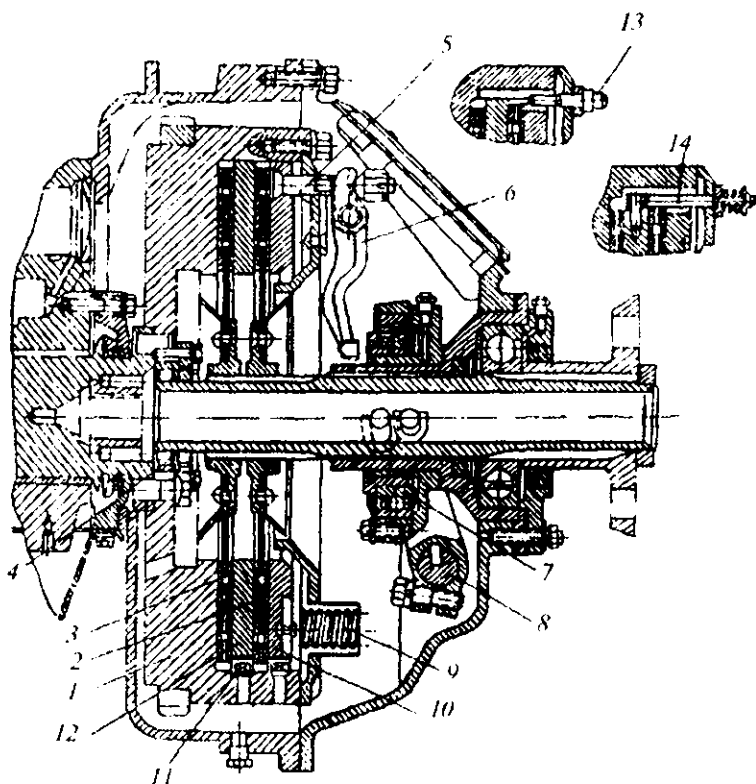
Ilashish muftasi (16.7-rasm) maxovik (1) bilan mufta g'ilofi o'rtasiga joylashtirilgan ikkita yetakchi (10, 12) va friksion qoplamali ikkita yetaklanuvchi (2, 3) disk, ularni siqib turuvchi o'n ikkita prujina (9) va ajratuvchi mufta (7) dan iborat. Yetakchi disklar maxovikka uch juft yetakchi barmoq (11) bilan birlashtirilgan. Disklar o'q yo'nalishida siljiganda barmoqlar ustida yo'naladi. Yetaklanuvchi disklar mufta vali (4) shlitsalariga o'rnatilgan va u bilan birga aylanadi.

Ilashish muftasi richag bilan boshqariladi. Richag oldinga siljilganda vilka vali (8), ajratuvchi mufta (7), ajratuvchi richag (6) orqali birlashtiruvchi barmoqlar (5) ni keyingi yetakchi disk (12) bilan birga orqaga siljitadi.

Bunda prujinalar (9) siqiladi va mufta ajraladi. Mufta ajralganda oldingi yetakchi diskni maxovikdan uzoqlashtirish uchun unga shpilkalar orqali uchta tortqi (14) birlashtirilgan. Tortqilar prujina bilan siqib qo'yilgan.

Mufta ajralganda prujinalar kerilib, diskni maxovikdan siljitadi. Oldingi yetakchi diskning siljishi tirak vint (13) bilan sozlanadi. Boshqarish richagi tortilganda mufta qo'shiladi. Richagni boshqarishni yangilashdirish uchun maxsus servoprujina bor.

Ko'pchilik avtomobil va ba'zi traktorlar ilashish muftasining yetaklanuvchi diskiga burovchi tebranishlar so'ndirgichi (demfer) qilinadi. Bunda yetaklanuvchi disk o'z gupchagiga qattiq birlashtirilmagan siqilgan holda o'rnatilgan bir necha prujinalar vositasida birlashtiriladi. Burovchi tebranishlar hosil bo'lganda prujinalar siqilib diskni bir-biriga nisbatan siljitadi va tebranishlar so'nadi.

16.7-rasm. Ikki diskli muftasil qoʻshilgan ilashish muftasi (JIT-75):

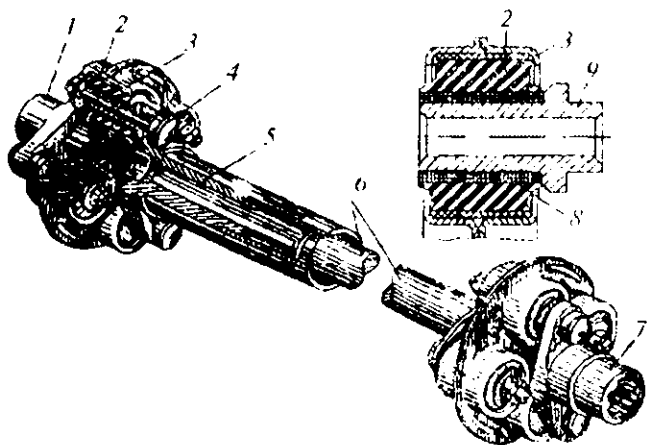
- 1 — maxovik, 2 — ketingi yetaklanuvchi disk;
 3 — oldingi yetaklanuvchi disk; 4 — mufta vali; 5 — biriktiruvchi barmoq;
 6 — ajratuvchi richag; 7 — ajratuvchi mufta; 8 — vilka vali; 9 — prujina,
 10 — ketingi yetakchi disk; 11 — yoʻnaltiruvchi barmoqlar; 12 — oldingi
 yetakchi disk; 13 — tirak vint; 14 — tortqi

3-§. Oraliq birikmalar

Koʻpchilik traktorlarda uzatmalar qutisi ilashish muftasiga yonma-yan joylashtirilmasdan, undan birmuncha nariroqda oʻrnatiladi. Traktorni yigʻishda motor va transmissiya vallarini qatʻiyan bir oʻq chiziqda joylashtirish juda qiyin, bundan tashqari, traktor ishlagan vaqtda uning ramasi sal-pal qiyshayishi mumkin, natijada vallar bir-biriga nisbatan oʻz holatini oʻzgartiradi.

Traktorlarda motor (yoki ilashish muftasi) va uzatmalar qutisi (ba'zan burovchi moment kuchaytirgichi) vallarining o'q chiziqlari bir-biriga nisbatan birmuncha (2° dan 10° gacha) siljiganda ham normal harakat uzatish uchun ularning o'rtasiga oraliq birikma o'rnatiladi. Elastik, qattiq va kombinatsiyalangan oraliq birikmalar bo'lib, zamonaviy traktorlarda, asosan, elastik oraliq birikmalar qo'llaniladi.

Elastik oraliq birikmaga misol tarzida $\Delta T-75$ markali traktor oraliq birikmasining tuzilishi bilan tanishtirib o'tamiz. Bu oraliq birikma (16.8-rasm) ilashish muftasining yetaklanuvchi vali bilan uzatmalar qutisining birlamchi vali orasiga joylashtirilgan ikkita elastik mufta va biriktiruvchi valdan iborat.

16.8-rasm. Traktorning oraliq birikmasi ($\Delta T-75$):

1, 5 va 7 — vilka; 2 — rezina vtulka; 3 — kallak; 4 — bolt;
6 — oraliq val; 8 — sim to'r karkas; 9 — po'lat vtulka

Har qaysi elastik mufta ikkita vilka (1, 5) va ular o'rtasiga joylashtirilgan kallak (3) dan iborat. Oldingi muftaning vilkasi (1) ilashish muftasining valiga mahkamlanadi, vilka (5) esa oraliq val (6) da siljiy oladi. Kallak (3) bir-biriga parchinlangan ikkita po'lat diskdan iborat bo'lib, ularning halqasimon oralig'iga elastik rezina vtulka (2) joylashtirilgan.

Rezina vtulkalar sim to'r karkas (8) ga mahkamlanib, uning teshigiga po'lat vtulka (9) kirgizilgan. Har bir vilka kallakka gaykali ikkita bolt

(4) bilan birlashtirilgan. Oldingi elastik mufta qanday tuzilgan bo'lsa, ketingisi ham shunday tuzilgan. Ketingi muftaning vilkasi (7) uzatmalar qutisi valining shlyatsali uchiga o'rnatilgan.

4-§. Ilashish muftasi va oraliq birikmalarga texnik xizmat ko'rsatish

Ilashish muftasiga texnik xizmat ko'rsatish podshipniklarni moylash, bo'shab qolgan qismlarni mahkamlash, qo'shish va ajratish mexanizmini rostdash hamda friksion qoplamalarni yuvishdan iborat.

Ilashish muftasidan foydalanishda: richag bilan boshqariladigan muftalarni ajratilgan holda qoldirmaslik, pedalni uzoq bosib turmaslik va oyoqni pedalga qo'yib yurmaslik zarur. Muftani uzatmalarni qo'shish va ajratish vaqtidagina ajratilgan holda saqlab, to'xtatib qo'yish uchun uzatmalar richagini neytral holatga qo'yish va muftani darhol qo'shish lozim.

Mufta podshipniklarini moylash jadvalida ko'rsatilgan muddatlardagina moylash kerak, ularni ko'p moylash disk qoplamalarining moy bosishiga sabab bo'ladi.

Muftaning qoplamalariga moy tegsa, ular ortiqcha ko'p yeyilgan bo'lsa, shuningdek, sozi buzilsa, ilashish muftasi sirpanib ishlaydi, ya'ni motor durust ishlasa ham traktor yoki avtomobil yaxshi tortmaydi.

Yetaklanuvchi yoki siquvchi disk qiyshaysa, friksion qoplamalar sinib tushgan bo'lsa yoki mufta noto'g'ri rostlangan bo'lsa, mufta to'la ajralmaydi va uzatmalarni qo'shish qiyin bo'ladi.

Qoplamalarga tekkan moy benzin bilan yuvib ketkaziladi, yeyilgan qoplamalar yangilanadi va lozim bo'lsa mufta rostdanadi.

Pedal bilan boshqariladigan muftalarni rostdashning zarurligi pedalning erkin yo'liga va ajratuvchi richaglar bilan tirak podshipnik orasidagi tirqishga qarab aniqlanadi.

Ko'pchilik traktor va avtomobillarning bir diskli ilashish muftalarida ajratuvchi richag bilan tirak podshipnik orasidagi tirqish 3,5—4,5 mm bo'lishi lozim, bu mufta pedalining 35—50 mm erkin yo'liga to'g'ri keladi.

Agar tirqish kichik bo'lsa, mufta sirpanib ishlaydi, katta bo'lsa, uning ajralishi qiyinlashadi (mufta sudraydi). Bu tirqish ajratuvchi richagning rostdash gaykasini burab yoki mufta tortqisining uzunligini o'zgartirib rostdanadi. Masalan, АТ-75 traktorida tortqining uzunligi o'zgartirilsa, mufta tormozchasining sozi buziladi. Tirak podshipnik

bilan ayrim richaglarning uchi orasidagi tirqishlar baravar bo'lmasa, u ham richagning rostlash gaykasi bilan to'g'rilanadi.

Ikki diskli ilashish muftalarida oldingi siquvchi diskning yurish yo'li ham sozlanadi. Ayrim boshqariladigan kombinatsiyalangan ilashish muftalari alohida sozlanadi. Umumiy pedal bilan boshqariladigan muftalarda ikkala muftaning ishi birgalikda sozlanadi.

Oraliq birikmalarga texnik xizmat ko'rsatish. Oraliq birikmalarning qo'llanilishiga qaramay, traktorni yig'ishda motor va transmissiya vallarining bir chiziqda turishiga erishish zarur, chunki vallar qancha qiyshiq joylashtirilsa, oraliq birikmaning qismlari shuncha tez yeyilib, ishdan chiqadi.

Oraliq birikmaning rezina elementlarini yonilg'i va moy tegishidan ehtiyotlash zarur. Oraliq birikmalarini vaqti-vaqti bilan ko'zdan kechirish, moylash va boltlarini burab mahkamlash va shplintlab qo'yish lozim.

Nazorat savollari

- 1. G'ildirakli va o'rmalovchi zanjirli traktorning kuch uzatish qismlari qanday asosiy mexanizmlardan iborat?*
- 2. Avtomobillarning kuch uzatish qismlari qanday mexanizmlardan tuzilgan?*
- 3. Ilashish muftasining tiplari, vazifasi, tuzilishi va ishlash tarzini tushuntirib bering.*
- 4. JT-75 traktorining ilashish muftasi va tormozchasini qanday tuzilgan?*
- 5. Oraliq birikmalarning vazifasi va tuzilishini tushuntirib bering.*
- 6. Ilashish muftasi va oraliq birikmaga texnik xizmat ko'rsatish vaqtida qanday ishlar amalga oshiriladi?*